

СУЧАСНИЙ КРЕМЛІВСЬКИЙ ІМПЕРСЬКИЙ МЕСІАНІЗМ – ЗАГРОЗА НАЦІОНАЛЬНО-ДЕРЖАВНИЦЬКІЙ ІДЕНТИФІКАЦІЇ ГРОМАДЯН УКРАЇНИ

Ірина Грабовська, Надія Щербак

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Анотація:

Аналізуються реальні загрози для існування української незалежної держави з боку неоімперії Кремля, зокрема російський месіанізм. Проводяться паралелі з ідеологічними настановами та практиками Російської імперії. Вказується, що сучасний кремлівський імперський месіанізм негативно впливає на усталеність національної та державної ідентифікації громадян України.

Грабовская Ирина, Щербак Надежда. Современный кремлевский имперский мессианизм – угроза национальной государственной идентификации граждан Украины.

Анализируются реальные угрозы для существования украинского независимого государства со стороны неоимперии Кремля, в частности российский мессианизм. Проводятся параллели с идеологическими установками и практиками Российской империи. Указывается, что современный кремлевский имперский мессианизм негативным образом влияет на устойчивость национальной и государственной идентификации граждан Украины.

Hrabovs'ka Iryna, Shcherbak Nadiia. Modern Kremlin imperial Messianism – a threat to national and state identification of the Ukrainian citizens.

This article analyzes the real threat to the existence of an independent Ukrainian state from the Kremlin's neo-empire, including Russian Messianism. The authors draw parallels with the ideological principles and practices of Russian empire. The article states that the current Kremlin's imperial Messianism has a negative impact on stability of the national and state identification of Ukrainian citizens.

Ключові слова:

імперський месіанізм, Україна, Росія, неоімперія, ідентифікація національна, державна, ідеологія.

імперський мессианизм, Украина, Россия, неоимперия, идентификация национальная, государственная, идеология.

imperial Messianism, Ukraine, Russia, neo-empire, national and state identification, ideology.

Постколоніальний період в історії сучасної української держави добігає кінця. Натомість маємо в перспективі українську повноцінну політичну націю, однією з базових ознак якої є чітка ідентифікація її громадян з власною суверенною, європейською, самостійною, незалежною, тобто повноцінною окремою державою. Проте така українська державність – майбутнє України. Сьогодні ж Україна перебуває у стані загроженої державності через гібридну війну з боку російського агресора. Йдеться не лише про фізичну загрозу знищення української незалежницької державності, а насамперед про ідеологічні й світоглядні загрози для неї. У контексті сказаного особливого значення набуває виховна патріотична робота з молоддю, яка не може зводитися лише до формування любові до Батьківщини. Невіддільним складником виховної роботи повинна стати просвітницька й освітянська діяльність, яка б сприяла формуванню в молоді України здатності розпізнавати загрози, що виникають для їхньої держави з боку сучасної неоімперії Кремля. Серед таких загроз – неоімперський месіанізм Росії.

На актуальність порушеної проблеми вказує, наприклад, той факт, що ще в 2013 р. українські науковці писали про неоколоніалізм як найближче, до того ж бажане для значної частини українських еліт і населення майбутнє. Так, О. Юрчук у роботі «У тіні імперії...» наголошувала на тому, що «сучасний український простір сигналізує про зміну руху від постколоніалізму

до неоколоніалізму, повернення до імперського центру як значущого. Таку зміну ціннісного вектора спричинила налаштованість потужних сил в українському політичному істеблішменті на повернення Україні колоніального статусу (комплекс «українця-коллабораніста») і те, що більшість української нації уражена малоросійською байдужістю, яка проявляється через відсторонене ставлення до національної проблематики» [6, с. 3].

У зарубіжних дослідженнях тривалий час після розпаду СРСР ще продовжувала існувати парадигма багатонаціональної єдиної держави щодо всього колишнього простору Союзу. Американські советологи фактично продовжували працювати в імперській парадигмі, кваліфікуючи Радянський Союз як багатонаціональну державу з центром у Москві. Так, американський політолог, професор Ратгерського університету О. Мотиль пише: «Зізнаюся, до того я ніколи не думав про Советський Союз як про імперію – як і інші фахівці з советських національних проблем, я дивився на нього просто як на багатонаціональну державу, але... усвідомив, що концепція імперії досить добре прикладається до СРСР» [3, с. 11].

Проте актуальність порушеної теми не обмежується лише теоретичними проблемами. Насамперед вона визначається практичними потребами сучасної української політики й життя соціуму загалом. Конфлікт на Сході України примушує знову повертатися до теми витоків російського імперіалізму. Насамперед через те,

що незнання й нерозуміння ворога, внутрішніх мотивів його дій, прагнень і можливостей гарантує поразку у протистоянні з ним. Недостатньо просто оголосити, хоча й цілком справедливо, президента Росії людиною, яка втратила зв'язок з реальністю, як це зробила свого часу канцлер Німеччини А. Меркель. Потрібно зрозуміти, чому разом з ним майже 90% громадян РФ, які підтримують свого лідера, є такими ж неадекватними.

Звичайно, хвороба нинішньої Росії відома – це імперськість. Проте як і кожна тяжка суспільна недуга вона має різноманітні симптоми, що загрожують життєздатності не лише інфікованого соціального організму, а й, на жаль, і оточення, серед якого в зоні ризику – Україна.

Однією з найсерйозніших проблем як для нашої країни, так і для всього світу сьогодні є російський імперський месіанізм. Видатний російський історик В. Соловйов свого часу писав, що в народів, які не мають політичної самостійності, месіанізм має характер в основному моральний і героїчний. Отже, вище покликання на служіння розуміють як святий обов'язок і подвиг. У народів імперських, могутніх месіанізм набуває протилежного характеру – покликання береться як готова перевага або привілей. Першого роду месіанізм може бути важливим двигуном національного оновлення, як це було свого часу в Італії й особливо в Німеччині. Месіанізм іншого характеру виражається у винятковому бездейному націоналізмові, що перешкоджає вдосконаленню народу. Він виявляється в самозакоханості й презирстві до інших культур, особливо тих, які потрапили в залежність від сильнішого, тобто до колонізованих народів і їхніх культур.

У це визначення месіанізму повністю вписується сучасна політика Кремля й настрої більшості росіян. У виступі перед Держдумою Росії 22 червня 2016 р. російський президент В. В. Путін звинуватив у створенні загроз, подібних до тих, які були напередодні Другої світової війни, Захід, зокрема НАТО, виставляючи Росію як найбільшого миротворця й борця з тероризмом.

Навіть вихід Англії з Євросоюзу російськими пропагандистами й ідеологами, зокрема й від журналістики, подається аудиторії РФ як приклад помилковості європейського й правильності обраного неоліберальною путінською Росією шляху. Претензія Кремля бути ментором для Європи давно вже стала проблемою для всього цивілізованого світу. Недаремно ж Росія сама себе «розуміє» як окрему цивілізацію. Проте й такого статусу виявилось замало для інфікованої імперськістю свідомості

росіян. Перспектива ще величніша – «Русская Планета». Саме так називається досить популярний аналітичний і пропагандистський російський сайт. Сайт був створений тому, що після «крупнейшей геополитической катастрофы века» – розпаду СРСР «...миллионы людей, называющих себя русскими, в одночасье оказались «за бортом» своей Родины. Но это не значит, что их голос не должен быть услышан на «большой земле». «Русская Планета» представляет проект «Рубежи “Русской Планеты”», цель которого – дать возможность слышать, что происходит у ее границ. Там, где «русский мир» был либо все еще остался. И там, где из-за постоянных угроз присутствие России сегодня нужнее, чем когда бы то ни было», – так обгрунтовують необхідність створення цього ресурсу його організатори [2].

Коментуючи для «Русской Планеты» результати англійського брекситу, відомий російський профашистський діяч і письменник Е. Лимонов твердить, що національна самоізоляція, висунання на перший план власних інтересів і байдужість до спільних міжнародних проблем і завдань – це стратегічна лінія, що починає вимальовуватися й буде скоро домінувати в цілому світі. Не важко помітити, що подібні ідеї повинні наштовхнути пересічного читача на проведення паралелей з політикою сучасної Росії, «которая больше никому не позволит поставить ее на колени» [2], а тому обрала шлях автаркії. Здавалося б, така некомпліментарність до інших і месіанізм, в основі якого – саме зовнішня культурна, політична чи військова експансія, – речі несумісні. Та це лише на перший погляд. Адже в основу імперського месіанізму покладено прагнення нав'язати світові свій стиль життя і власний світогляд як єдино правильні. Зрештою, імперський месіанізм демонструє самозакохану зверхність «старшого брата».

З кожною віховою датою в історії сучасної Росії спостерігається сплеск месіанських «послань світові», настроїв та ідей. І хоча чергова, 75-а, річниця «победы русского народа в Великой Отечественной войне» 2016 р. не відрізнялась особливою помпезністю, на відміну від святкування в рік «русской весны», і промова Путіна 22 червня 2016 р., у день початку «Великой Отечественной» стала спробою пом'якшити Захід миротворчими ініціативами, посил про те, що «русские спасли Европу и мир от нацизма» все ж прозвучав на повну силу. Не союзники по антигітлерівській коаліції разом з росіянами, а саме «наши отцы, деды ценой своей жизни спасли Россию и всё человечество от «коричневой чумы»» [1].

Богообраність, здатність до збереження «духовных скреп», глибинних основ «морали и нравственности», яких «напрочь лишен растленный Запад» – це завжди було й залишається головним пунктом бачення власної місії Російською імперією. Це ж є і її самоомана й месіанська місія, яку вона добровільно на себе «взвалила» та, схоже, під нею загине сама. До того ж, вона створює реальні загрози для сусідніх країн. Яскравим прикладом хворобливого месіанізму сучасної неоімперії Кремля є, наприклад, міф про «священну війну», який активно культивується в путінській Росії. У ньому немає місця в шерензі переможців над гітлерівським нацизмом нікому, окрім росіян. При цьому ідея «Великой Отечественной» як священної війни є найбільш недоторканною для критики в нинішній РФ. Знову майже ворогами народу оголошують тих, хто прагне змалювати реальну картину війни, яка, як і будь-яка війна, сповнена прикладами не лише героїзму «русского простого человека», а і його численними злочинами.

Міф про «Великую Отечественную» як священну ще потрібен, щоб проводити паралелі зі «спасительной миссией» Росії сьогодношньої. Схоже, недалеким є той час, коли будь-які війни, що веде неоімперія Кремля сьогодні, – від Кавказу до України – не довго думаючи, ідеологи Путіна оголошуватимуть «священною війною», бо саме священна війна є найбільш адекватним способом реалізації не менш священної місії імперії. При цьому повністю змінюється зміст самого поняття «священна війна». Адже священні війни – це війни за віру чи сакральні території. Як відомо, перші в історії людства священні війни вела давня Греція за території, пов'язані з Дельфами як сакральним містом паломництва вірян. Усім відомі священні війни (джихад) з невірними за утвердження істинної віри в мусульман. Як доводять історики, вперше визначення «священна війна» щодо війн Російської імперії було надано війні Росії з «тираном, узурпатором і антихристом» Наполеоном I Бонапартом. І вже тоді війна за «святое Отечество» стала трактуватися в Росії більш широко, як війна, «спасительная для всей Европы». Кожен, хто сумнівався в справедливості дій Російської імперії щодо цієї святої місії – «спасительницы человечества», ставав ворогом імперії, а на критику фактично було накладено жорстке табу. Так було й із Другою світовою, яка, вочевидь, росіянами ще тривалий час сприйматиметься лише як «Великая Отечественная».

Досить широкий резонанс, викликаний промовою Путіна 22 червня 2016 р. перед Держдумою, виявив іще низку загрозливих

моментів: більшість провладних російських аналітиків не лише не приховує, що вони самі ж не вірять у миролюбні й миротворчі пропозиції свого президента щодо Заходу, а й засуджують їх, акцентуючи увагу на тому, що сучасний західний світ потрібно визнати (навіть на рівні військової доктрини Кремля) головним ворогом нинішньої Росії. Не забувають вони й про «украинскую фашистскую хунту» – форпост агресивного Заходу на Сході Європи, який потрібно перемогти. І, на жаль, більшість населення РФ поділяє думку, що саме це і є священна місія Росії, яка підіймається з колін.

У цій ситуації особливо загрозливими є спроби Кремля діяти всередині України, розмиваючи, зокрема, й українську ідентичність частини населення нашої держави. Путінська пропаганда має певний вплив на населення України на Сході й Півдні, особливо ж в окупованих РФ частинах української держави, де, окрім ідеологічної обробки з боку прокремлівських ідеологів, населення нічого не має. Загрозою неоімперська ідеологія є й тому, що ще є певна частина населення в самій Україні, яка не здатна позбутися так званого «синдрому совка», з його усталеними кліше про один народ, відсутність і непотрібність держави українців, одну культуру, вищість «великой русской культуры» і, зрештою, віри в цивілізаційну місію Росії. У структурі такої свідомості домінує комплекс малоросійства з його меншовартістю, завжди вторинністю всього українського, прагненням знайти могутнього покровителя.

Комплекс вищості притаманний будь-якій імперській культурі й проявляється у великодержавному шовінізмі не лише російських верхів, а й плебсу. Свого часу відомий російський поет Євгеній Євтушенко так красномовно схарактеризував плебейський шовінізм російського шовініста з низів: *«Даже дворничиха Парашка / армянину кричит: / “Эй, армяшка!” / ... Бедняков, / доведенных до скотства, / научают и власть, / и кабак / чувству собственного превосходства: / “Я босяк, / ну а все же русак!”* [5, с. 14].

Імперський російський месіанізм проявляється не лише щодо етнічних українців, але сьогодні він став важким тягарем і для кримських татар, особливо ж тих, хто прагне повернення Криму до складу України. Населенню півострова активно нав'язується ідея про цивілізаційну місію Росії на кримській землі. Ідея, вироблена й активно культивована ще в Російській імперії. У путінській РФ вона активно реанімується й нав'язується як історична правда. Проте вже є чимало серйозних досліджень, які доводять, що саме руйнації кримського ханства й загарбання Криму призвели

свого часу до його занепаду: «...перші прояви імперського геноциду проти Криму датуються часами правління Петра I й Анни Іоаннівни. Уже в ході російсько-турецької війни 1686–1700 рр. російські війська проникли в Крим і пограбували його. А в 1736 р., у ході війни 1735–1739 рр., російські війська перейшли Перекоп, просунулися вглиб півострова й спалили Бахчисарай», – пишуть автори дослідження «Крим: два з половиною століття імперського геноциду» [5, с. 9]. «Захопивши Крим, російська влада вдалася до утисків кримських татар, руйнування їхніх будинків, мечетей і цвинтарів, спалення книг і нищення інших пам'яток культури» [5, с. 11]. Це відбувалося за часів Катерини I. Фактично те саме відбувається в сучасному Криму, щоправда без особливо варварських проявів великодержавної політики.

Загрози з боку неоімперії Кремля відчуються в усьому світі. Тому так актуально звучать заклики до всіх демократичних країн, що прозвучали у відомій Фултонівській промові

Г. Каспарова: «Країни, які цінують демократію і свободу особистості, сьогодні контролюють більшу частину світових ресурсів і свою військову могутність. Якщо ми об'єднаємось і перестанемо “няньчитися” з режимами-ізгоями й спонсорами терору, то наш авторитет стане незаперечним. Наші фінансові ресурси дають змогу вкладати в нові технології, щоб ліквідувати залежність від викопного палива, завдяки якому сьогодні спонсорується більшість терористів і диктаторів. Так звані лідери вільного світу говорять про просування демократії, продовжуючи на рівних спілкуватися з лідерами найдеспотичніших режимів. Не можна відстоювати демократію, стоячи поряд з Володимиром Путіним. Часи змінюються. Обставини змінюються. І наші інститути повинні змінитися. Але тільки не наші цінності» [4]. Саме цінностям, виробленим цивілізованим демократичним світом, до якого долучилася нинішня Україна, загрожує російський імперський месіанізм.

Список використаних джерел

1. Владимир Путин выступил на пленарном заседании Государственной Думы [Электронный ресурс]. — Режим доступа : <http://www.kremlin.ru/events/president/transcripts/speeches/52198> (10.08.2016).
2. Комментарий Э. Лимонова по поводу английского брексита [Электронный ресурс]. — Режим доступа : <http://rusplt.ru/rubeji> (10.08.2016).
3. Мотиль О. Підсумки імперій : занепад, розпад і відродження / Олександр Мотиль. — К. : Критика, 2009. — 200 с.
4. Речь Гарри Каспарова в Вестминстерском колледже в Фултоне [Электронный ресурс]. — Режим доступа : <http://www.kasparov.ru/material.php?id=570AB54EC2EDA> (10.08.2016).
5. Цит. за : Грабовський С. Крим : два з половиною століття імперського геноциду / С. Грабовський, І. Лосев. — К. : Знання України, 2016. — 47 с.
6. Юрчук О. У тіні імперії : Українська література у світлі постколоніальної теорії : монографія / Олена Юрчук. — К. : ВЦ «Академія», 2013. — 224 с.

Відомості про авторів:
Грабовська Ірина Миколаївна
 grabovskai@ukr.net

Щербак Надія Олександрівна
 Київський національний університет
 імені Тараса Шевченка
 вул. Володимирська, 60, м. Київ,
 Київська обл., 01033, Україна

doi: <http://dx.doi.org/10.7905/vers.v0i8.1455>

Надійшла до редакції: 20.08.2016 р.
 Прийнята до друку: 25.08.2016 р.

References

1. Vladimir Putin made a speech on the plenary session of State Duma. Retrieved from : <http://www.kremlin.ru/events/president/transcripts/speeches/52198> [in Russian].
2. E. Limonov's comment on the British brexit. Retrieved from : <http://rusplt.ru/rubeji> [in Russian].
3. Motyl', O. (2009). *The results of the empires : decay, breakdown and rebirth*. Kyiv : Kritika [in Ukrainian].
4. Garry Kasparov's speech in Westminster College in Fulton. Retrieved from : <http://www.kasparov.ru/material.php?id=570AB54EC2EDA> [in Russian].
5. Hrabovs'kyi, S., Losiev, I. (2016). *Crimea : two and a half centuries of the imperial genocide*. Kyiv : Znannia Ukrainy [in Ukrainian].
6. Yurchuk, O. (2013). *In the empire's shadow : Ukrainian literature in the light of post-colonial theory : monograph*. Kyiv : Akademia [in Ukrainian].

Information about the authors:
Hrabovs'ka Iryna Mykolaivna
 grabovskai@ukr.net

Shcherbak Nadiia Oleksandrivna
 Taras Shevchenko National University of Kyiv
 60 Volodymyrs'ka St., Kyiv,
 Kyiv region,
 01033, Ukraine

doi: <http://dx.doi.org/10.7905/vers.v0i8.1455>

Received at the editorial office: 20.08.2016.
 Accepted for publishing: 25.08.2016.